

ПРАТЭКСТЫ РАМАНА К. РАНСМАЙРА “АПОШНІ СВЕТ”

(Навуковы кіраўнік – канд. філал. навук В. Ч. Гронская)

Раман аўстрыйскага пісьменніка Крыстафа Рансмайра (нар. 1954 г.) “Апошні свет”, выдадзены ў 1988 г., стаў сапраўднай падзеяй у кніжным свеце не толькі Германіі, але і ўсёй Еўропы. Аўтар жа ў адно імгненне ператварыўся з невядомага шырокаму колу чытачоў пісьменніка ў вядомага і паспяховага літаратара. Сама гісторыя ўзнікнення рамана прымушае звярнуць асаблівую ўвагу на прэцэдэнтныя тэксты, якія сталі прычынай стварэння названага рамана і ў значнай ступені паўплывалі на мастацкую мадэль свету ў ім.

Заснавальнік серыі „Andere Bibliothek“ Ганс Магнус Энцэнсбергер задумаў перастварэнне славетных “Метамарфоз” рымскага паэта мяжы першых стагоддзяў да і нашай эры Публія Авідзія Назона (Publius Ovidius Naso) і з гэтай ідэяй вырашыў звярнуцца да пачынаючага пісьменніка Крыстафа Рансмайра, які якраз нядаўна – а дакладней, у 1984 годзе, – дэбютаваў у мастацкай літаратуры з першым раманам “Die Schrecken des Eises und der Finsternis” (“Жахі льду і цемры”). Гэты раман не атрымаў шырокага прызнання чытачоў, але крытыкі, сярод іх і вядомы пісьменнік Эліяс Канэці, заўважылі нешараговую пісьменніцкую манеру і сакавітую мову твора.

Такім чынам, першапачатковай задумай з’яўляўся праявічы пераклад-пераказ “Метамарфоз”, за які Рансмайр з ахвотай узяўся. Аднак падчас працы з творам малады пісьменнік адчуў, што пачынае выходзіць за межы прастора-часавай структуры антычнага твора, а вечныя вобразы і сюжэты старадаўніх міфаў актуальныя і сёння. Як сцвярджае ўкраінская даследчыца творчасці К. Рансмайра Л. Цыбенка, так і нарадзілася ідэя “*своеасаблівай міфалагізацыі рэчаіснасці*” [3, с. 6], а адзін з самых вядомых тэкстаў Авідзія стаў першапрычынай нараджэння “Апошняга свету”.

Аднак нельга засяроджвацца толькі на “Метамарфозах” як на адзіным пратэксце. Так, менавіта гэты твор пакладзены ў ідэйную аснову кнігі, неаднаразова цытуецца (і адкрыта, і схавана) і выбудоўвае дадатак – “Авідзіеў рэпертуар”, дзе двойчы змешчаныя кароткія звесткі пра кожнага героя. Але неабходна зазначыць, што тон аповеду і фактычную завязку пісьменнік запазычвае з іншага твора Назона, а дакладней – з лістоў паэта на радзіму, напісаных элегічным двувершам падчас высылкі і сабраных у пяць кніг пад лацінскай назвай “Tristia” (“Журботныя элегіі”). Галоўнай тэмай лістоў, адрасаваных жонцы Фабіі і шматлікім сябрам, становіцца сам факт высылкі Авідзія, туга, якая сціскае сэрца паэта пры думцы пра Рым і былыя часы шчаслівага жыцця, а таксама яго пакуты і горкі лёс у суворым краі, населеным дзікунамі:

Песни являются в мир, лишь из ясной души изливаясь,
Я же внезапной бедой раз навсегда омрачен.
Песням нужен покой и досуг одинокий поэту —
Я же страдаю от бурь, моря и злобной зимы [1, с. 6].

У “Апошнім свеце” элегіі прадстаўлены на розных узроўнях. Несумненна, гэта сам факт высылкі Публія Авідзія Назона з Рыму, пра які чытач даведваецца ў першым раздзеле рамана і пра які неаднойчы разважае галоўны герой, Кота, падчас працяглых пошукаў зніклага паэта. Як і ў рэчаіснасці, у творы Рансмайра невядома дакладна, з якой прычыны імператар Аўгуст выганяе аднаго з самых таленавітых і славуных паэтаў свайго часу на ўскраіны дзяржавы.

Апісанне моманта “сустрэчы” Коты з “жалезным горадам” Томы на беразе Чорнага мора таксама адсылае чытача сваёй атмасферай і параўнаннямі да “Элегій”: *“Tomi war so öde, so alt und ohne Hoffnung wie hundert andere Küstenstädte auch, und es erschien Cotta seltsam, daß an diesem vom Meer und vom Gebirge gleichermaßen bedrängten Ort, der so sehr in seinen Bräuchen, den Plagen der Kälte, der Armut und schweren Arbeit gefangen war, überhaupt etwas geschehen konnte, worüber man in den entrückten Salons und Cafes der europäischen Metropolen sprach”* [4, S. 8] (“Томы былі такія ж маркотныя, такія ж старыя і такія ж пазбаўленыя надзеі, як і сотні іншых прыморскіх гарадоў, і Коту здавалася dziўным, што ў гэтым месцы, аднолькава прыгнечаным морам і гарамі, так моцна звязаным сваімі звычаямі, пакутуючым ад холаду, галечы і цяжкай працы, наогул магло адбывацца нешта такое, пра што гаварылі ў далёкіх салонах і кавярнях еўрапейскіх метраполій”). (Тут і далей пераклад наш. – В. Я.). Як і ў Авідзія, на створаных Рансмайрам берагах пануе змрочны холад, самота і пакінутасць выгнанніка, якія пасяляюць у сэрцы падарожніка адчай: Авідзія ён тут не знойдзе і з “Irgendwo” [4, S. 6] (“Дзесьці там”), як называюцца Томы на першых старонках кнігі, у родны Рым ужо ніколі не вернецца.

Прысутнічаюць “Tristia” у рамане і ў звычайнай эпістальнай форме – у лістах ад самога Авідзія да Кіянэі, “раманнай” жонкі паэта, вачыма якой чытач прачытвае і ўспрымае звесткі з краю імперыі. У цэнтры ўвагі заўсёды сам паэт і яго пакуты, якія ён параўноўвае з пакутамі забітага і зняважанага траянскага царэвіча Гектара. Адказы жонкі ніякім чынам не каментуюцца, дасланыя ёю пытанні застаюцца без адказу: *“...in seinen Briefen erwähnte er jedenfalls die glücklichen Jahre mit keinem Wort mehr, fragte nichts, beantwortete aber auch keine Fragen, sondern beschrieb allein seine Verlassenheit, ein kaltes Gebirge und die Barbaren der eisernen Stadt”* [4, S. 109] (“...ва ўсялякім выпадку, у сваіх лістах ён больш ні словам не ўзгадаў шчаслівыя гады, нічога не пытаў, не даваў адказаў ні на адно пытанне, а толькі апісваў сваю пакінутасць, халодныя горы і дзікуноў жалезнага горада”). З часам гэта перапіска становіцца ўсё больш абстрактнай, мастацкая вартасць элегіі зніжаецца, а праз некалькі год лісты ўвогуле перастаюць прыходзіць, як гэта было і ў жыцці.

Такую ж дынаміку своеасаблівых узаемаадносін з Рымам можна назіраць і ва ўспамінах Коты пра “вечны горад”. Калі спачатку ўсе думкі героя сканцэнтраваныя на аднаўленнях у памяці сустрэч з Авідзіем, яго легендарнай прамовы на адкрыцці стадыёна “Сем прыстанішчаў”, то прыблізна з сярэдзіны твора Рым ужо ледзь цымее ў памяці, а потым, калі Кота ўжываецца ў Томы і адчувае сябе гэтакім жа мясцовым, як і карэнныя тамаўчане, радзіма становіцца

такой далёкай і прывіднай, *“als wäre es nie gewesen”* [4, S. 155] (“...нібы яна ніколі і не існавала”).

Калі “Журботныя элегіі” становяцца для сюжэта “Апошняга свету” пэўным штуршком ці перадгісторыяй, то “Метамарфозы” – гэта тэкст, які арганізуе матрыцу твора праз сістэму вобразаў рамана, задае агульны кірунак развіцця дзеяння ў Томах і з’яўляецца крыніцай, з якой выраслі асноўныя канфлікты і падзеі. “Метамарфозы”, адзін з галоўных твораў Авідзія, – своеасаблівая анталогія старажытных міфаў, з якой К. Рансмайр запазычвае герояў, што насяляюць Тома, і метамарфозу – тое ператварэнне, якое з імі адбудзецца. Прычым сітуацыя ў рамане можа як прама паказваць міф у “метамарфознай” форме, так і пераасэнсавана адсылаць да першакрыніц і паказваць дарогу і лёс персанажаў.

У якасці прыклада звернемся да двух сюжэтаў з “Метамарфоз”, якія знайшлі адлюстраванне ў рамане.

Першы з іх – шырока вядомы міф пра гібель Арфея, якога, згодна з адзінаццатай кнігай “Метамарфоз”, разарвалі фракійскія вакханкі пасля таго як ён, у смутку з-за канчатковай страты сваёй каханай Эўрыдыкі, адмовіўся ад удзелу ў любоўных гульнях, вакханаліях, прысвечаных Вакху – Дыянісу:

...Плеск ладоней, тимпан и вакхических возгласов вопли
Струн заглушили игру, – тогда наконец заалели
Выступы скал, обагрясь песнопевца злосчастливого кровью” [2, с. 240].

У рамане ж кінамеханік Кіпарыс, які штожнівень прывозіць у Тома стужкі з навейшымі шэдэўрамі кінематографа, у Вялікую Пятніцу, дзень смерці Езуса Хрыста, спрабуе паказаць фільм якраз з гэтым сюжэтам, але мясцовы місіянер Ліхас біццём у званы і гучнай лаянкай перашкаджае давесці сеанс да канца.

Другім сюжэтам, які ў творы пераасэнсоўваецца і пражываецца насельнікамі Томаў, з’яўляецца гісторыя пра Лікаона, у міфе ператворанага Зеўсам у ваўка з-за таго, што ён прыгатаваў на вячэру страву з чалавечага мяса. У “Апошнім свеце” Лікаон не мае пяцідзесяці сыноў, багаццяў, належных цару, – ён працуе звычайным шаўцом, у доме якога і знайшоў сабе прытулак Кота. Адночы падарожнік заўважае ў сейфе гаспадара ваўчыную шкуру, а літаральна праз пару начэй, вяртаючыся з высакагор’яў Трахілы, бачыць у гарах Лікаона, які парос поўсцю і вые на поўню. Кота не верыць сваім вачам: *“Erst als er die Sichel des Strandes beinahe erreicht hatte, erkannte er, daß sein Fluchtweg auch der Weg Lycaons gewesen war, der Wolfsweg”* [4, S. 69] (“Толькі ўжо амаль ля самага паўмесяца пляжа ён зразумеў, што шлях яго ўцёкаў быў і шляхам Лікаона, шляхам ваўка”). Гэта было першае ператварэнне, з якім сутыкнуўся Кота падчас знаходжання ў Томах.

Пасля асноўнага тэксту рамана змешчаны вышэйзгаданы “Авідзіеў рэпертуар” – своеасаблівы аўтарскі каментарый, дзе ў алфавітным парадку пералічаныя ўсе героі “Апошняга свету”: з лічбай 1 змешчана гісторыя рамана персанажа, з лічбай 2 – яго ж гісторыя, але на падставе прац Назона, і ў першую чаргу – цытат з “Метамарфоз”. Паралельнае выкладанне абодвух “жыццяў” персанажа яшчэ больш падкрэслівае архетыповасць вобразаў твора

(пляткарка Чутка, Лікаон-пярэварацень, тыранічны Тэрэй) і адлюстроўвае асаблівасці іх міфічных “гісторый” у тканіне тэксту.

Такім чынам, “Журботныя элегіі” і “Метамарфозы” Публія Авідзія Назона фарміруюць сістэму вобразаў рамана К. Рансмайра “Апошні свет”, звязваюць у адно цэлае міфічнае мінулае і сучаснасць, а таксама непасрэдна ўплываюць на развіццё сюжэта.

Літаратура

Назон, Публій Овидий. Скорбные элегии. / Публій Овидий Назон. Скорбные элегии. Письма с Понта; пер. с лат. С. В. Шервинского, Н. Д. Вольпин. – М.: Наука, 1978. – С. 5–85.

1. Овидий. Метаморфозы / Овидий; пер. с лат. С. Шервинского. – СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2018. – 400 с.
2. Цибенко, Л. Б. Часово-просторова модель роману Крістофа Рансмайра “Останній світ”. Феноменологічне набліжэння: автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.01.04. – Кіў, 2001. – 18 с.
3. Ransmayr, Ch. Die letzte Welt. Roman. Mit einem Ovidischen Repertoire / Ch. Ransmayr. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 1991. – 275 S.